

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

LARSBJØRNSSTRÆDE 13

NØRRE KVARTER, KØBENHAVNS KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	18.04.2016
Besigtiget af:	Jeppé Priess Gersbøll
Journalnummer:	2010-7.82.07/101-0001
Kommune:	Københavns Kommune
Adresse:	Larsbjørnsstræde 13, 1454 København K
Betegnelse:	Larsbjørnsstræde 13
Fredningsår:	1959, udv. 1987.
Omfang:	<i>Forhuset med side- og baghus (1795-96). F. 1959, udv. 1987.</i>

— BYGNINGSBESKRIVELSE

I det følgende er ikke taget stilling til lovligheden i tidligere udførte bygningsarbejder i ejendommen. Hele ejendommen er besigtiget. Der var bygningsarbejder i gang ved besigtigelsen i ejendommens kælderetage på grund af et svampeangreb.

Ejendommen er beliggende som et led i husrækken i Larsbjørnsstræde i København. Der er erhverv i kælder- og stueetagen, mens der er privat beboelse på de øvrige etager. Ejendommen består af et forhus og et hermed sammenbygget side- og baghus. Forhuset er i fem fag, og er opført med kælder, og er i tre etager samt en udnyttet tagetage. Huset er pudset op til og med en pudset kordongesims, og er bemalet i en sval grøn nuance. Overfacaden omfattende 1. og 2. sal står i blankmur af røde tegl. Mellem 1. og 2. sal er over de tre midterste fag et bånd med en mæanderbort, og øverst, over 2. sals vinduer er en profileret, hvidmalet hovedgesims. Huset har et heltag hængt med røde tegl, og i tagfladen mod gaden er tre fladbuede kviste. I det yderste fag mod vest er ejendommens hovedindgang, hvori der over et par ældre stentrin i nichen er en ældre, toleddet og sammenklappelig, mørkeblå fyldingsdør med Harsdorff-platter og kanneleringer samt nyere greb og låsetøj. Over døren er et ældre, opsproset overvindue. I det næstyderste fag mod vest er en kælderhals med en nedgang over et par trin, og i kældernedgangen er en traditionelt udført, mørkeblå butiksdør med et stort glasparti. I kælderetagen er tre nyere, mørkeblå butiksvinduer. I stueetagen er tre nyere, mørkeblå butiksvinduer. På 1. og 2. sal er på hver etage fem ældre, firrammede og hvidmalede korspostvinduer med todelte underammer samt ældre hængsler. I kvistene er tre traditionelt udførte, torammede, opsprossede og hvidmalede vinduer med fladbuede overrammer.

Forhuset er i gården sammenbygget med et kort sidehus og et baghus, der tilsammen danner en lille gårdniche, der åbner sig mod

den større baggård. Forhuset har tre vinduesfag til gården, sidehuset et bredt skråfag (trappefag) og baghuset omfatter to skråfag. I gården er ejendommen pudset og gulmalet, og bagsiden af baghuset er pudset og gråmalet. Sidehuset og baghuset har tage med ensidige taghældninger og er begge, ligesom forhuset, hængt med røde tegl. I forhusets tagflade mod gården er en pultkvist og nærmest rygningen er en stor, ældre skorsten. Sidehusets tagfald rummer et knæk, og i niveauspringet er et bredt vinduesfag. I baghusets tagflade er en ældre skorsten. I sidehusets ene fag er en traditionelt udført, mørkegrøn trætrappe med enkle gelændere, der fører op til en dørniche, hvor der er en traditionelt udført, mørkegrøn fyldingsdør med nyere greb og låsetøj samt, herover, et tredelt, mørkegrønt overvindue. I kælderetagen er mod gården i forhuset et nyere, todelt vindue samt et traditionelt udført, opsproset vindue. Under sidehusets trappe er et traditionelt udført, opsproset vindue. I baghuset er to traditionelt udførte, henholdsvis tre- og én-rammede, opsprossede kældervinduer. Forhuset har til gårdsiden ældre og traditionelt udførte, firerammede vinduer, med undtagelse af ét ældre, firerammes og småtopsproset vindue i yderste vestlige fag. Sidehuset har i trappefaget ældre og traditionelt udførte, firerammede og småtopsprossede vinduer samt øverst et traditionelt udført, tredelt og småtopsproset vinduesparti. Baghusets ene skråfag har i hovedetagerne ældre og traditionelt udførte, seksrammede og småtopsprossede vinduer samt øverst et ældre, torammes, småtopsproset vindue. Baghusets andet skråfag har på hovedetagerne ældre og traditionelt udførte, torammes, småtopsprossede vinduer, og øverst et enkelt én-rammet, småtopsproset vindue. Alle gårdsidens vinduer er hvidmalede, og alle de ældre og traditionelt udførte vinduer har ældre, håndsmædede hængsler.

Ejendommens kælderetage (som nævnt i indledningen med igangværende totalrenovering) omfatter en traditionel planløsning i forbindelse med en butiksanvendelse, med for- og baglokaler samt lokaler i side- og baghuset. Støbt gulv og vægbehandling er under reetablering, ligesom kælderens tømmerkonstruktion er delvist fornyet grundet det nævnte svampeangreb, men derudover ingen nævneværdige ændringer. I kælderen er en stor, bevaret kogeniche.

Som gennemgående planløsning fra stueetagen til 2. sal omfatter ejendommen på disse etager en række private rum i forhuset, et fællestrapperum og derpå, i baghuset, ét eller flere rum, der i udgangspunktet er hørende til lejlighederne i forhuset. Lejligheden i den indrettede tagetage har dog inddraget hele 3. sal fra forhus til baghus via sidehus. Ejendommens bevarede entrégang og trapperum, der delvist er beliggende i sidehuset, står velbevaret og indeholder den oprindelige trappe, en ligeløbstrappe med trætrin og ældre plankegulvsreposer, glatte og gråmalede balustre og en profileret og

sortmalet håndliste. Væggene har delvist nyere overflader, men trapperummet står i hovedtræk velbevaret. Trappens øverste del har et selvstændigt toleddet trappeløb, men samme grundlæggende udformning som den nedre del af trappen.

Planløsningen i stueetagen omfatter en gadevendt butiksdel og en gårdvendt bagbutik med to rum, herunder et køkken. Der er foretaget moderniseringer med nyere detaljer og overflader i butikken. I de gadevendte butiksvinduer er bevaret de originale lysningspaneler med kannelerede stykker og rosetter i fyldingerne. Det samme gælder i det ene gårdvendte rum, hvor lysningspaneler med kanneleringer også er bevaret. I køkkenet er den ældre kogeniche bevaret. Til stueetagens rum i baghuset er et par ældre trætrin op. Her er væsentlige moderniseringer er i dette rum, og i hjørnet er baghusets store skorstenskerne. Planløsningerne i ejendommen på 1. -2. sal er velbevarede med ganske få ændringer.

På 1. sal er to gadevendte stuer, et gårdvendt rum og et køkken samt i baghuset et kammer og et badeværelse. Der er traditionelt udførte forsatsvinduer, og i de ydre vinduesrammer er ældre anverfere og stormkroge. I køkkenet er en bevaret kogeniche. Der er ældre fyldingsdøre med tilsvarende gerichter og traditionelt udførte greb. Enkelte døre er hængslet af og opbevaret i ejendommen. På gulvene er ældre plankegulve, og i de gadevendte stuer samt i det gårdvendte rum er bevaret lysningspaneler med kannelerede fyldinger og rosetter. På væggene er i øvrigt bevarede brystningspaneler og traditionelt udførte bemalede felter med profilerede lister omkring. Hertil kommer bevarede kakkelovnsplastre. I den ene gadevendte stue er en ældre, svensk fajanceovn. I lofterne er bevaret, profileret kantstukkatur og i en stue er en stor, rigt udformet roset. I baghusets rum tilhørende 1. sals lejlighed er bevaret en ældre dør til badeværelset samt den ældre skorstenskerne.

På 2. sal omfatter lejlighedens planløsning to gadevendte stuer, et gårdvendt rum og et køkken samt baghusets rum, herunder med badeværelse. Der er traditionelt udførte forsatsvinduer og i de ydre rammer er ældre anverfere og stormkroge. I køkkenet er en bevaret kogeniche. Der er ældre en- og tofløjede fyldningsdøre med tilsvarende gerichter og hængsler, traditionelt udførte plankegulve. I gadevendte stuer samt i det gårdvendte rum er ældre lysningspaneler med kannelerede fyldinger og rosetter. Dertil kommer bevarede brystningspaneler. På væggene er traditionelt udførte, bemalede lærredsfelter mellem profilerede kantlister. Der er bevarede kakkelovnsplastre. I den ene gadevendte stue er en ældre, svensk fajanceovn. I lofterne er bevaret stukkatur med profilerede kantlister og en stor roset. Via et par trins niveauforskel i mellemløbet kommer man til 2. sals rum i baghuset, hvor der er en ældre dør samt den store skorstenskerne.

3. sals lejlighed i det indrettede tagetage omfatter i forhuset en åben planløsning med et badeværelse og med en hems på en del af hanebåndene. Tømmerkonstruktionen er delvist synlig, der er gipsvægge, og midt i rummet er den store gennemgående skorstenskerne. Der er traditionelt udførte fyldingsdøre og en pladedør. Der er via sidehuset en mindre, ældre ligeløbstrappe og adgang til baghusets rum, herunder med badeværelse med delvist synlig tømmerkonstruktion, skorstenskerne og gennemgående nyere overflader.

— BYGNINGSHISTORIE

Den 5. juni 1795 udbrød der brand på Holmen. Tre dage efter lå en stor del af byen som en rygende ruinhob med knap 1000 nedbrændte huse fra Holmens Kanal over Nikolaj Plads, mellem Kanalen og Strøget, over Rådhusstræde til Vestergade og det meste af Vester- og Nørrevold. Omkring 3.500 familier var blevet hjemløse og måtte have hjælp. Stadsbygmester Peter Meyn og stadskonduktør J.H. Rawert skulle hurtigst muligt komme med en plan – den forelå 48 timer efter og blev stort set fulgt. Reglerne for det nye byggeri var, at gaderne skulle gøres bredere og der måtte skabes pladser, der kunne fungere som brandbælter. Husenes hjørner skulle ”brækkes paa 5 Alen til 1 Fag Vinduer med Piller” og husenes højde måtte ikke overstige 18 alen foruden taget, hvis gaden var 18 alen bred, ellers måtte man gå op til en højde af 24 alen. Alle udvendige mure skulle bygges i grundmur, både i naboskel, imod gården og i alle side- og baghuse. Det ville være ønskeligt med to trapper i huse på fem fag og derover, hovedgesimser og tagrender af træ blev forbudt, og skorstensankrene skulle udføres i jern. Allerede det første år efter branden var der opført 136 forhuse, 124 sidehuse og 95 baghuse, og fem år efter var København i det store hele genopbygget igen. Dog var det ikke lykkedes at gøre alle gaderne bredere, men dog nogle. Da de nedbrændte kvarterer skulle genopbygges, var håndværkerstanden virkelig rustet til at tage denne kæmpeopgave op, fordi murermestre og tømmermestre om aftenen havde modtaget undervisning og lært om bygningskunst på Kunstakademiet hos arkitekt C.F. Harsdorff. Mestreene havde lært så meget, at de kunne tegne en velproportioneret facade med fine enkeltheder helt i overensstemmelse med tidens klassicistiske stil.

Baghuset i Larsbjørnsstræde er ældst, og det nævnes første gang i en brandtaksationsforretning fra 1795, mens forhuset (herunder altså også sidehuset) først nævnes som værende under opførelse i en brandtaksationsforretning i 1796. Ejendommen er således opført meget kort tid efter Københavns anden store bybrand, der blandt andet gik hårdt ud over Nørre Kvarter.

Før den nuværende bebyggelse blev opført på grunden, lå der her et bindingsværksforhus i seks fag, der var to etager højt med en kvist på fire fag. Hertil var yderligere et bindingsværkssidehus, ligeledes i seks fag, én etage og med en kvist over ét fag. Beskrivelsen af dette hus stammer fra en brandtaksationsforretning fra 1732.

Larsbjørnsstræde hører til blandt de ældste gader indenfor voldene og opstod relativt kort efter Københavns grundlæggelse i 1167. Den kendes dog som Larsbjørnsstræde fra omkring 1460 da en Laurids Bjørnson her ejede en grund. Næsten alle gadens huse er opført efter bybranden i 1795. Larsbjørnsstræde strækker sig fra Sankt Peders Stræde til Vestergade og passerer undervejs Studiestræde. Under navnet Pisserenden har gaden også været kendt – og er det stadig den dag i dag.

— KILDER

Bygningshistorisk Undersøgelsesrapport. Larsbjørnsstræde 13. Matr. nr. 173. v. Lene Larsen / Jens Chr. Varmings Tegnesteue, september 1986.

Harald Langberg og Hans Erling Langkilde: Dansk byggesæt omkring 1792 og 1942, Den almindelige Brandforsikring, 1942

Stadsingeniørens Direktorat 1947: København fra bispetid til borgertid

H.H. Engqvist: Københavnske borgerhuse, 1948

Harald Langberg: Københavns gamle bydel, Foreningen til gamle bygningers bevaring, 1948

Historiske huse i det gamle København. Nationalmuseet. 1972

Sys Hartmann og Villads Villadsen: Byens Huse, Danmarks arkitektur, København 1979

Allan Tønnesen: 233 danske borgerhuse, 1979

Skaarup & Jespersen, red.: Ældre Etageejendomme, Boligstyrelsen, 1987

Bo Bramsen, red.: København, før og nu – og aldrig, 1987

Bydelsatlas Indre By/Christianshavn, 1996

Weilbachs Kunstnerleksikon. Red. Sys Hartmann m.fl. Forlagene Munksgaard og Rosinante. 1994-2000

<http://www.indenforvoldene.dk/>

Kunstindex Danmark og Weilbachs Kunstnerleksikon.

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi knytter sig til ejendommens beliggenhed i Larsbjørnsstræde, hvor forhuset indgår som et helstøbt og værdifuldt element i husrækken, der består af lignende bygninger fra samme periode. I kraft af sin klare proportionering, facadekomposition og materialeholdning indgår forhuset som en harmonisk del af det historisk fortættede gadebillede. Hertil kommer, at forhuset tillige er med til at opretholde den ældre gadestruktur. Ejendommens bebyggelse med et forhus sammenbygget med et sidehus og baghus danner et helstøbt, tidstypisk og fortættet gårdmiljø.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi for Larsbjørnsstræde 13 knytter sig til ejendommen som et værdifuldt eksempel på den nedtonede klassicisme, der prægede periodens københavnske borgerhuse i tiden efter Københavns brand i 1795. Regelsættet for det nye byggeri var blevet udarbejdet af stadsbygmester Peter Meyn og stadskonduktør J.H. Rawert umiddelbart efter branden, og det blev stort set fulgt i flere årtier herefter. Klassicismen som ideal vandt indpas i takt med borgerskabets stigende indflydelse, og kom som stilart til at præge de bygninger, der blev opført i anden halvdel af 1700-tallet og første halvdel af 1800-tallet – og dermed store dele af København. Larsbjørnsstræde 13 er opført i årene 1795-96, altså lige efter branden, og ejendommen viser på repræsentativ vis, hvordan klassicismens håndværksmestre med forbillede i Harsdorffs idealer beherskede en sikker proportioneringssans og et behersket udtryk i tidens etagebyggeri.

I forhuset kommer dette til udtryk i det ydre ved den enkle og nøgterne facade med glatpudset underfacade og en overfacade i blankmur, vinduernes regelmæssige takt og forskellige højde opefter på facaden, den enkle kordongesims mellem stueetagen og 1. sal, båndet og gesimser, herunder den dekorative frise med en mæanderbort under 2. sals tre midterste fag, der viser klassicismens antikreception i ornamentikken, samt den profilerede hovedgesims under det teglhængte heltag med en stor, ældre skorstenspipe i den gårdvendte tagflade. Hertil kommer de fladbuede kviste mod gade og pultkvistene mod gården. Ligeledes er 1. til 2. sals firerammede korspostvinduer med todelte nedre rammer kendetegnende for periodens bygninger. Endvidere kommer den karakteristiske

gårdvendte vinduessætning med typisk firerammede, småtopsprossede vinduer er kendetegnende på perioden, hvor man af økonomiske hensyn prioriterede at have store ruder til gaden. Der knytter sig særlig kulturhistorisk værdi til det bevarede indgangsparti med den ældre, sammenklappelige fyldningsdør samt overvindue med alle detaljer. I gården knytter sig kulturhistorisk værdi til kombinationen af forhus med et side- og baghus, der på velbevaret vis understreger bygningskulturen ved genrejsningen umiddelbart efter branden i 1795. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning i det ydre, herunder murer-, tømrer-, snedker- og smedearbejde.

I det indre knytter sig meget stor kulturhistorisk værdi til de velbevarede planløsninger på beboelsesetagerne og til den store forekomst af bevarede bygningsdele og -detaljer i interiørerne, der gør ejendommen meget værdifuld i kulturhistorisk henseende. Det gælder lejlighederne, der har gadevendte stuer og mod gården køkkener og et rum. Der knytter sig værdi til alle ældre én- og tofløjede fyldingsdøre, de ældre anverfere og stormkroge i vinduerne, de bevarede kogenicher i kælderen og på alle hovedetager i køkkenener mod gården, til alle ældre og traditionelt udførte plankegulve, alle ældre lysningspaneler, brystningspaneler og rosetter, skorstenspilastre, traditionelt udførte lærredsfelter indrammet af profilerede lister på vægge og paneler over døre. I baghuset knytter sig særlig værdi til ældre døre og skorstenskerner, der fuldener ejendommens velbevarede planløsninger, der afspejler datidens boligforhold og rumfunktioner. Der knytter sig særskilt en betydelig værdi til ejendommens ældre ligeløbstrappe med alle detaljer. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning, der også i nyere tid er søgt gennemført i forbindelse med renovering og vedligeholdelse.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi ved ejendommen Larsbjørnsstræde 13 knytter sig i det ydre til det grundmurede anlæg i tre etager med kælder bestående af forhus, side- og baghus, der repræsenterer et meget velbevaret og helstøbt eksempel på en mindre, klassicistisk beboelsesejendom opført umiddelbart efter bybranden i 1795, hvor både praktiske og æstetiske løsninger på fornem vis spiller sammen på gennemtænkt vis. Dette kommer til udtryk i forhusets harmoniske facade, der med sin klare opdeling i under- og overfade og med sin regelmæssige vinduestakt og det teglhængte heltag med fladbuede kviste har et velafbalanceret udtryk. Der knytter sig værdi til indgangspartiet med dør, alle ældre vinduer mod gade- og gårdside.

I det indre knytter den arkitektoniske værdi sig til de på beboelsesetagerne meget velbevarede planløsninger, herunder med

gadevendte stuer, og køkkener med kogenicher og rum mod gården samt kamre i baghuset. Dertil kommer det bevarede trapperum med trappen med alle detaljer. Der knytter sig værdi til alle ældre døre, gulve og ældre overflader og detaljer, der afspejler klassicismens klare funktionsorientering og udsmykningsidealer i arkitekturen.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier knytter sig i det ydre til ejendommens grundmurede anlæg af forhus, side- og baghus tre etager med kælder og teglhængte tage. Hertil kommer facade og gårdside med alle dele og detaljer, herunder ældre døre, vinduer, gesimser og bånd, alle traditionelt udførte kviste og skorstenen. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til de meget velbevarede planløsninger på beboelsesetagerne, og alle ældre dele, detaljer og overflader i ejendommen som helhed, herunder trappen med alle detaljer, ældre én- og tofløjede fyldningsdøre, kogenicher i kælder og på hovedetagerne, skorstenskerner alle ældre og traditionelt udførte gulve, anverfere og stormkroge, paneler, kakkelovnsplastre, traditionelt udført vægudsmykning og ældre stukkatur. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.